

Іншим важелем і необхідною умовою реалізації національних інтересів США Т. Рузвельт вважав побудову сучасного військово-морського флоту, що дала б змогу реалізувати як американські міжнародні права, так і їх обов'язки. Президент неухильно наполягав на широкій військово-морській програмі і, особливо у Конгресі, наголошував на тому, що лише, побудований за останніми технічними досягненнями, вишколений військово-морський флот, гарантуватиме політичну й економічну безпеку США. Т. Рузвельт спирався на підтримку широкого кола пропагандистів морської могутності, особливо із середовища морських офіцерів. Найвпливовішим і найавторитетнішим із них, безумовно, був капітан Альфред Мехем, який висловив думку про важливість будівництва флоту: «Морська могутність – шлях до володіння морем». Взірцем великої морської держави він вважав Велику Британію. І хоча були думки, що британський королівський флот у ключових галузях військового професіоналізму і підготовки не є ідеальним, але мистецтво мореплавства, кадрова політика, будівництво, технологія, тактика морського бою флоту Англії мали велике значення для американців, детально вивчалися і часто ними переймалися [1, с. 340–351]. Отже, у зовнішньополітичному курсі Т. Рузвельта простежувалося посилення могутності США не тільки у Західній півкулі, а й усьому світі.

Не менше значення у період президентства Т. Рузвельта надавалося проблемам армії, починаючи від необхідності створення генерального штабу, і до зарплати рядовим та нижчому командному складу. Сучасний американський дослідник А. Фішер вказує, що за часів президентства Рузвельта і до закінчення Другої світової війни відбувалося перманентне збільшення президентських повноважень та відповідальності виконавчої влади у царині військової політики.

Варто зауважити, що Теодор Рузвельт був першим президентом, який запросив у Білий дім представника афроамериканців, а також першим американцем, який отримав Нобелівську премію миру у 1906 р. за посередництво в укладенні російсько-японського Портсмутського миру.

У 1908 р. Рузвельт відмовився балотуватися на третій термін, дотримуючись своєї публічної обіцянки, підтримавши висунення у президенти від республіканців Уільяма Тафта, який був військовим міністром у його кабінеті. У. Тафт був обраний новим президентом США, перемігши кандидата від демократів Вільяма Брайана [5, с. 214–215].

6 січня 1919 р. Т. Рузвельт помер від відриву тромбу під час сну у маєтку Ойстер-Бей. Тодішній президент В. Вільсон віддав розпорядження оголосити траур та опустити прапори у всій країні.

Таким чином, Теодор Рузвельт завдяки особистій цілісності, життєвій силі, енергії, теоретичній підготовці, політичній далекоглядності, харизмі став одним із найвидатніших президентів Сполучених Штатів. Він був ініціатором та ідеологом «прогресивної ери» у США, започаткувавши низку реформ, що дозволили інтегрувати в структуру капіталізму соціальний фактор, створити початкові основи системи соціального захисту громадян, а відтак – пристосувати американське суспільство до соціального прогресу, нової ситуації, що полягала в перетворенні Америки в країну корпоративного капіталізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Американские президенты: 41 исторический портрет от Джоржа Вашингтона до Билла Клинтона. Ростов-на-Дону: изд-во «Феникс», 1997. – 640 с.
2. Джордж Бравн Тіндалл, Дейвід Е. Шай. Історія Америки (6-те видання) / Пер. з англ.: Л. Притула, Г. Станків, О. Щур. – Львів: Літопис, 210. – 904 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://to-name.ru/biography/teodor-ruzvelt.htm>
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aphorisme.ru/about-authors/ruzvelt/?q=4090>
5. Історія Сполучених Штатів: нарис / Під ред. Ю. Лісняка та ін. Київ: «Діалог інтернешнл», 2009. – 406 с.
6. Словарь американской истории / Под. ред. А.А. Фурсенко. – СПб., 1997.
7. Согрин В. В. Политическая история США. XVII–XX вв. – М.: Издательство «Весь Мир», 2001. – 400 с.

Било О.

Науковий керівник – проф. Бармак М. В.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ ОБЩИНИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (ДР. ПОЛ. XVIII – ПОЧ. XIX СТ.)

Євреї – один із найдавніших етносів на території України. Силою обставин вони були позбавлені власної держави протягом багатьох століть та “розкидані” по всьому світу. Але не зважаючи на це, вони не лише зберегли свою етнічну ідентичність, мову, культуру, а й завжди активно брали участь у суспільному житті держав, на території котрих проживали [4, с. 54]. Зважаючи на утиски та гноблення, яких зазнавали євреї у багатьох країнах, їх активність та внески в науку, культуру, політику заслуговують особливої уваги. Вивчення різноманітних аспектів історії єврейського народу, що проживав на території України – це вивчення історії етносу, який балансує між асиміляцією та ізоляцією, сприйняттям та ненавистю, добросусідством та нищенням, зумів зберегти свою самобутність, жагу до життя та творення власної держави.

Актуальність визначається відсутністю новітніх комплексних досліджень з історії та культури даного етносу на території Східної Галичини. В Україні не захищено жодної дисертації стосовно зазначеної проблематики. Також актуальність теми зумовлюється посиленням уваги дослідників до проблем етнічної історії євреїв та міжетнічного спілкування, і в цьому контексті до переосмислення наявної історіографічної та джерельної бази; важливістю дослідження цієї теми в плані оптимізації сучасних міжетнічних взаємин.

Актуальними залишаються питання неоднозначного сприйняття українцями інтегрованості євреїв до економічного, культурного та політичного життя суспільства, існування певної упередженості у ставленні населення до представників цієї етнопонаціональної групи.

Об'єктом дослідження виступають інститути організації життя євреїв на теренах Східної Галичини (кагал, Ва'ад чотирьох земель, Єврейська дирекція). Предметом є особливості функціонування зазначених інститутів.

Метою дослідження є аналіз специфіки діяльності кагалу, Ва'аду чотирьох земель та Єврейської дирекції, їх реальні можливості та вплив на життя єврейської общини.

Окремі аспекти даного питання висвітлено у працях Бармака М., Фінберга Л., Любченка В. Турнянські Х., Новерштерна А., Бекмухаметової Дж., Балабана М., Геккера Е., Барона Ш., Капралія М., Хонигсмана Я., Наймана А. [4-12].

Традиційною формою єврейського поселення та організації життя єврейських громад у Східній Європі був штетл з його неодмінними синагогою, базаром, житловими будівлями та цвинтарем. Економічні та побутові особливості життя у містечку сформували своєрідне психологічне обличчя українського єврейства, а суспільне та культурне життя представників даного етносу в зазначений період визначалося впливом кагалу.

Кагал – форма самоврядування єврейської общини в Речі Посполитій (XVI – кін. XVIII ст.) включно з територіями сучасної України, а згодом і в Російській імперії (1772-1844 рр.) Найчастіше терміном “кагал” позначають правління єврейської громади, що було посередником між нею і владою [4, с. 189 – 190].

Кагал був свого роду великою “родиною”, що складалася із взаємодіючих частинок – окремих сімей, груп, які, маючи різний статус і права, усвідомлювали свою єдність. Життя у кагалі можна розглядати як одну із основ для самоідентифікації єврея. Живучи в кагалі, єврейська сім'я дотримувалася певних звичаїв, впродовж століть жила за релігійними нормами, оберігала своє буття за допомогою незмінного слідування традиціям предків, поваги до пращурів та їхніх цінностей [7, с. 200].

На чолі общини стояла еліта, приналежність до якої визначалася з урахуванням трьох чинників: по-перше, майнового стану; по-друге, походження; по-третє, релігійного статусу. Ця еліта і стежила за дотриманням прав та обов'язків членами общини. Тобто, виконувала функцію контролю.

Кагал переобирали щорічно виборці (від п'яти до дев'яти осіб) з числа платників податків, які визначались жеребкуванням. При виборах склад кагалу зазвичай залишався майже тим же, а членів, що вибули, як правило, замінювали їх родичі. Число членів кагалу було здебільшого пропорційним величині громади. На чолі кагалу стояло четверо-п'ятеро старшин (рашим), які разом з трьома почесними членами (товім) становили уповноважену колегію кагалу, що вирішувала всі громадські справи. Це керівництво кагалу іменувалося “семеро нотаблів міста” (шів'а товей ха-ір). Рашим по черзі перебували протягом місяця на посаді парнасу, тобто глави і скарбника кагалу, в руках якого концентрувалася вся влада (рашим часто іменувалися парнас). Виборні особи (так звані дійсні члени, від чотирьох до десяти осіб), які брали участь в нарадах кагалу, але не володіли виконавчою владою, іменувалися в різній місцевості манхігім, іккарім, аллуфім. З них вибирали заступників відсутніх членів перших двох категорій. Крім членів кагалу, виборними були також люди, які займалися розподілом коштів на благодійні заходи (габбай цдака гдола), контролери (роей хешбон), керівники релігійних училищ (габбай талмуд-тора), управляючі (мемуннім) і судді (даянім) [2].

У великих громадах судді ділилися на три категорії: вища на чолі з рабином розбирала позови, майнові претензії яких перевищували сто злотих, друга – від десяти до ста злотих, третя – менше десяти злотих. Не обмежуючись збором податків, кагал спостерігав за торгівлею, за поведінкою приїжджих, за благодійністю, а також за чистотою вулиць єврейського кварталу, регулював право оренди, видавав постанови щодо виборів рабина, навчання дітей, друкування книг, тобто повністю регламентував життя членів громади. Лише в крайніх випадках кагал звертався за сприянням до польської адміністрації.

Невипадково вище зазначалось про габбай цдака гдола. Однією з найголовніших підвалин буття будь-якої єврейської громади завжди була благодійність. Для здійснення різних форм благодійності при синагогах і кагалах створювалися групи хеврот (братства – поховальні, вінчальні, допомоги хворим, гостинності, вивчення Талмуду та Біблії, добродійності). Вони турбувалися про те, щоб забезпечувати інвалідів і сиріт харчами, одягом, житлом; допомагали бідним дівчатам, які не мали посагу, вийти заміж; організовували поховання; особливу увагу приділяли відвідуванню хворих [6, с. 357 – 359]. Зібрані товариствами кошти також ішли на утримання громадської талмуд-тори (школи для дітей-сиріт), молитовних будинків, де молоді євреї могли студіювати Талмуд і водночас знайти притулок та харчі.

Могутність кагалу підтверджується і його правом оголошувати херем (прокляття) усім євреям, які не підкоряються законам Талмуду. Однак, незважаючи на авторитет і вплив кагалу, боротьба між ним і прикагалками, а також між кагалом і єврейським простолюдом все ж відбувалась, насамперед, через зловживання при розподілі боргів громади. Впродовж XVIII ст. посилювалася критика кагалу з боку земських сеймиків та обласних сеймів, які пропонували замінити кругову поруку індивідуальним оподаткуванням; це знайшло підтримку і в єврейському середовищі, де лунали вимоги розпустити кагал [8, с. 192 – 194].

У період часткового ослаблення влади кагалу провідну роль в організації життя єврейської громади відіграв Ва'ад чотирьох земель. Це був з'їзд обласних рад, центральний орган єврейського самоврядування у Польщі, що діяв до 1764 р.

Посадовими особами Ва'аду чотирьох земель були: 1. “Парнас роду Ізраїля в чотирьох землях”, тобто глава Ва'аду, який головував на його зборах; він обирався з числа старійшин. 2. Другий по чину – “Неєман роду Ізраїля в чотирьох землях”, тобто скарбник і головний секретар, який міг бути призначений і з середовища даянім (суддів). 3. Штадлан, тобто посередник; він отримував високу платню та повинен був знаходитися при королівському дворі або там, де збирався королівський сейм, щоб захищати єврейські інтереси перед урядом. 4. Котев (писар, тобто секретар-діловод) Ва'аду; пізніше – колегія діловодів. 5. Шаммай – чиновник, що збирав податки.

Авторитет Ва'аду чотирьох земель був визнаний єврейськими громадами і за межами Польщі.

Однак відповідно до резолюції польського сейму (1764 р.), що встановила нову систему стягування прибуткового податку з євреїв, збори обох рад були скасовані. Євреї Польщі та Литви вважали Ва'ад уособленням високого суспільного статусу єврейства, втіленням його політичної влади і економічної могутності. В Електронній Єврейській Енциклопедії зазначається, що скасування Ва'адів викликало почуття глибокого приниження серед євреїв [3].

У 1772 р. землі Східної Галичини увійшли до складу Австрійської імперії. Австрійська влада реорганізувала структуру єврейського самоврядування. В 1773 р. кагали були підпорядковані шістьом "ординаціям". Члени кожної ординації обирали зі свого середовища старійшину; шість старійшин становили вищий орган єврейства Галичини – Єврейську дирекцію, яку очолював верховний рабин краю. Його призначала імператриця Марія-Терезія з трьох кандидатів. Першим верховним рабином Галичини став талмудист Ар'є Лейб Бернштейн з Бродів, його заступником – рабин Мордехай Зеєв Орнштейн [1].

Головною метою реорганізації єврейського общинного життя було упорядкування збору податків, які з переходом Галичини під владу Австрії значно збільшилися.

Окрім того, під час правління Марії-Терезії австрійський уряд проводив політику, спрямовану на зменшення чисельності єврейського населення імперії. З цією метою в 1773 р. було обмежено право євреїв на вступ у шлюб. Для одруження їм був потрібний дозвіл канцелярії намісника. Тим, у кого не було постійного доходу, створювати сім'ю заборонялося. За реєстрацію шлюбу стягували податок [1].

У 1783-84 рр. всіх євреїв вислали з Дрогобича, поселивши їх у спеціально відведеному для цієї мети передмісті. Вводилися обмеження на професійну діяльність євреїв. Так, єврейським лікарям тривалий час заборонялося лікувати християн, приймати пологи тощо [9, с. 182].

Становище євреїв Галичини дещо покращилося за правління Йосифа II (1780-1790 рр.). У 1781 р. їм було надано право займатися всіма ремеслами і мистецтвами, а в 1782 р. "Указ про терпимість" проголосив повну свободу віросповідання, скасував обов'язкове носіння відмінного одягу. У той же час імператор наказав посилити гоніння на жебраків-євреїв, підвищив податки.

Указом від 1784 р. Йосиф II зобов'язав усіх євреїв-орендарів винокурень, броварень, питних закладів ліквідувати свої справи і залишити місця проживання. Близько третини євреїв краю залишилися без засобів до існування, після чого в єврейському середовищі значно підвищилася смертність від голоду. Це змусило імператора видати розпорядження про те, щоб місцева влада виділила євреям землю і допомогли їм стати вільними хліборобами. Через саботаж місцевих чиновників і відсутність коштів на облаштування, лише деякі євреї стали хліборобами: за даними перепису, в 1822 р. в усій Східній Галичині сільським господарством займалося 836 єврейських сімей, в тому числі в районі Злочева (сучасний Золочів) - 226, в Львівському воєводстві - 136, в Станиславівському – 109 [10, с. 87 – 88].

У 1785 р. була скасована Єврейська дирекція, кагали втратили владу над євреями, які перейшли під юрисдикцію держави. Євреїв зобов'язали прийняти прізвища, які були б співзвучні німецьким, що, на думку імператора, сприяло б прилученню до офіційної державної культури. Чиновники скористалися нагодою нажитися, надаючи за відповідний хабар "мелодійні" прізвища (наприклад, Гольдман – "золотий чоловік", Діамант – "діамант", Зільберштейн – "срібна руда"). Бідняки найчастіше отримували прізвища з негативним відтінком (наприклад, Бейзер – "злий", Драхеблут – "кров дракона" тощо) [1]. В 1787 р. у Львові за ініціативою М. Х. Хомберга відкрилися дві єврейські школи з навчанням німецькою мовою; до початку 1790-х рр. таких шкіл вже було кілька десятків.

Таким чином, життя єврейської общини у містечках Східної Галичини XVIII ст. визначалось впливом кагалу та Ва'аду чотирьох земель. Кагал був формою самоврядування євреїв. Члени кагалу здійснювали функції контролю, займалися збором податків, розглядали судові справи, загалом регулювали суспільне життя у містечку. Могутність кагалу досягла апогею у середині XVIII ст., але як і будь-яка могутня влада він зрештою зіштовхнувся з супротивом, насамперед, простих євреїв, а згодом і поляків, яких не влаштовувала влада єврейської верхівки. Це призвело до підпорядкування кагалу шістьом "ординаціям", а згодом до його ліквідації. Вагому роль у житті євреїв відігравав також з'їзд обласних рад – Ва'ад чотирьох земель. Його авторитет визнавала більшість єврейського народу, але через нову систему стягування прибуткового податку з'їзд теж було скасовано.

1772 р. Галичина, з її багатонаціональним населенням, увійшла до складу Австро-Угорщини. Для єврейського народу розпочались, хоч і неквапно, зміни на краще. У 1789 р. був оприлюднений Патент толерантності імператора Йосифа II. Після численних сумнівів і коливань імператор прийшов до висновку, що не можна накладати на народ обов'язки, не надаючи йому рівних з іншими народами прав, а також не можна очікувати відданості від людей, що є поза суспільством. Йосиф II вжив кардинальних заходів для усунення відокремленості євреїв: були ліквідовані чинність юрисдикції рабинів, практично була зруйнована складна структура колишнього самоврядування, успадкованого від Речі Посполитої.

Однак, було б несправедливо вбачати у цьому лише позитиви. Адже функціонуючи на традиційних засадах самоуправління, община регламентувала усі сторони внутрішнього життя, виконувала не тільки господарчі, але й судові функції. Роль кагалу, Ва'аду чотирьох земель та, згодом, Єврейської дирекції у формуванні світогляду, життєвих принципів та уявлень про норми поведінки, була провідною для тогочасних євреїв, тому важливим є подальше дослідження даного питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Евреи Западной Украины в составе Австрийской (Австро-Венгерской) империи [Електронний ресурс] / Электронная Еврейская Энциклопедия: - Режим доступу: <http://www.eleven.co.il/article/15409>
2. Кагал [Електронний ресурс] / Электронная Еврейская Энциклопедия: - Режим доступу: <http://www.eleven.co.il/article/11902>

3. Ва'ад четырех земель [Електронний ресурс] / Электронная Еврейская Энциклопедия: - Режим доступа: <http://www.eleven.co.il/article/10808>
4. Бармак М. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796 – 1914 рр.) / М. Бармак. – Тернопіль, 1999. – 208 с.
5. Фінберг Л., Любченко В. Нариси з історії та культури євреїв України / Леонід Фінберг, Володимир Любченко // 3-вид. – К.: Дух і літера, 2009. – 440 с.
6. Турнянски Х., Новерштерн А. Язык и литература. Главы из истории и культуры евреев Восточной Европы / Хава Турнянски, Абрахам Новерштерн // Тель-Авив: Изд-во Открытого университета Израиля. – С. 2
7. Бекмухаметова Дж. «Еврейский вопрос» в Австро-Венгрии в последней трети XIX – начале XX вв.: дис. ...канд.ист.наук: 07.00.03 / Бекмухаметова Джанслу Хадживалиевна; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2011. – 229 с.
8. Балабан М. Правовой строй евреев в Польше / Меир Балабан. – Спб: Еврейская старина, 1911 – Т.3. – 239 с.
9. Геккер Е. Юдофобия в Польше в XVIII в. / Е. Геккер. – Спб: Еврейская старина, 1913. – Т.6. – 263 с.
10. Барон Ш. Социальная и религиозная история евреев / Шалом Барон. – М.: Текст, 1937. – 496 с.
11. Хонигсман Я. Благотворительность евреев Восточной Галиции / Яков Хонигсман. – К.: Слово, 1991. – 97 с.
12. Хонигсман Я., Найман А. Евреи Украины (краткий очерк истории) / Яков Хонигсман, Александр Найман. – К.: Слово, 1992. – С. 53–176.

Березюк А.

Науковий керівник – доц. Федорів І. О.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УРЯДІВ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В ПЕРІОД ВСТАНОВЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ СИСТЕМИ (1920–1925 РР.)

На сучасному етапі, з метою проведення ефективної національної політики в Україні необхідно враховувати історичний досвід інших держав. Національне питання в політиці урядів міжвоєнної Чехословацької республіки було одним із найважливіших, враховуючи багатонаціональний склад населення держави. Тому, після проголошення та територіального становлення Чехословацької держави (1918–1919 рр.), необхідно було забезпечити життєздатність парламентської демократичної республіки, що стало б неможливим без врахування інтересів національних меншин.

Окремі аспекти національної політики урядів Чехословацької республіки в період встановлення парламентської системи розкрито в працях таких науковців як Р. Ротшильд [10], О. Серапіонова [11], С. Шумов [15], К. Шевченко [14], М. Кріль [7; 8], О. Кравчук [5; 6], Ю. Поп [9], Є. Пугач [3], І. Терлюк [12], Ю. Юрійчук [16].

Кілька територій, що об'єдналися в кордонах нової Чехословащини, доти ніколи не були об'єднані, як суверенна держава, навіть як окрема адміністративна сутність в іншій державі [10, с. 111]. Ідеологічною і політичною концепцією, яка обґрунтовувала утворення Чехословацької республіки, став чехословакізм. Практично ідея чехословакізму була зреалізована в 1918 р., а конституція Чехословацької республіки 1920 р. закріпила її юридично [8, с. 51].

В умовах виникнення національних суперечностей, конституційні основи національної політики стали важливою умовою розбудови демократичної держави. При виробленні Конституції Чехословацької республіки від 29 лютого 1920 р. переміг чеський національний радикалізм [11, с. 46]. В основному законі державотворчим суб'єктом проголошувалася «чехословацька нація», а Національні збори – її представником при прийнятті конституції. Поняття «чехословацька нація» означало націю державну (політичну) – сукупність осіб певної державної приналежності [6, с. 288]. В Основному законі зазначалося, що «вся влада в республіці повністю належить народу». Крім того, згідно з конституцією, «всі громадяни Чехословацької республіки рівні перед законом і користуються однаковими громадянськими і політичними правами, незалежно від раси, мови або релігії». Фактично, Чехословацька республіка проголошувалася унітарною державою, складовою частиною якої є «територія Підкарпатської Русі, якій буде надана широка автономія» [2, с. 20–21].

У законі від 29 лютого 1920 р. встановлювалися принципи мовного права в республіці, де зазначалося, що «чехословацька» мова є державною, офіційною [11, с. 46]. Стосовно національних меншин, то в округах, де 20 % населення склали громадяни, які користувалися іншою мовою, державним органам, установам та судам наказувалося користуватися мовою національної меншини. Передбачалося також навчання на рідній мові в школах, створених для представників національних меншин. У Підкарпатській Русі врегулювання мовного питання доручалося місцевому сейму. Далеко не всі положення Конституції на практиці виконувалися, що стосувалося в першу чергу положень про національні меншини в ЧСР [13, с. 107–108].

У квітні 1920 р., після виборів у Національні Збори в них було представлено 8 чехословацьких, 7 німецьких і 4 угорських партій [15, с. 195]. Загальні парламентські вибори були відкладені у Карпатській Русі, Тешині, Глучині і кількох дрібніших прикордонних районах. На основі результатів виборів було сформовано уряд В. Тусара [10, с. 130].

У виборах вперше взяли участь німецькі партії, які створили в Національному зібранні німецький парламентський союз. Вони заявили, що не визнають положень Сен-Жерменського договору про включення